

TARİHİN EN BÜYÜK SOYGUNU Rusya'nın Bolşevikler Tarafından Yağmalanması

Sean McMeekin Bard College'ta tarih profesörüdür. *New York Times Book Review*'un kapağında tanıtılan *Temmuz 1914 / Savaşa Doğru Geri Sayım*, Norman B. Tomlinson Jr. Kitap Ödülü'nü kazanan ve Lionel Gelber Ödülü'ne aday gösterilen *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü*, Barbara Jelavich Kitap Ödülü'nü kazanan *Berlin-Bağdat Demiryolu'nun* ve iki kitabın daha yazarıdır. Daha önce Koç Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Yale Üniversitesi'nde ders vermiştir. YKY'den çıkan diğer kitapları: *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü* (2013); *Osmanlı'da Son Fısl – Savaş, Devrim ve Ortadoğu'nun Şekillenışı, 1908-1923* (2022); *Temmuz 1914 / Savaşa Doğru Geri Sayım* (2023), *Rus Devrimi - Yeni Bir Tarih* (2024), *Dünyayı Alaşağı Etmek – Komünizmin Yükselişi, Düşüşü ve Yeniden Yükselişi* (2025).

Ercan Ertürk TED Ankara Koleji ve Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Avrupa Komisyonu Tercüme Genel Müdürlüğü'nde belirli dönemlerde mütercim ve terminolog olarak görev yaptı. Çeşitli yayınevleri için çevirmenlik ve redaktörlük yapmayı sürdürmektedir. Çevirilerinden bazıları: *Levant - Bir Kültürler Mozaği* (Literatür Yayınları, 2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), *Osmanlıda Siyaset, Toplum, Din, Yönetim* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), *Erken Modern İslamda Zaman* (Alfa Yayınları, 2017), *Alaturka Saatleri Ayarlama* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), *Bizans'ın Entelektüel Tarihi* (Yapı Kredi Yayınları, 2021), *Rusya'nın Öyküsü* (Yapı Kredi Yayınları, 2024).

Sean McMeekin'in
YKY'deki kitapları

- I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü (2013)
Osmanlı'da Son Fasil (2019)
Temmuz 1914 (2023)
Rus Devrimi (2024)
Dünyayı Alaşağı Etmek (2025)
Tarihin En Büyük Soygunu (2026)

SEAN McMEEKIN

Tarihin En Büyük Soygunu

Rusya'nın Bolşevikler Tarafından Yağmalanması

Çeviren
Ercan Ertürk

YAPI KREDİ YAYINLARI

Nesrin'e,

Özel mülkiyetin ölüm çanları çalar. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilir.

KARL MARX

İçindekiler

Kısaltmalar • 11

Paranın O Dönemdeki ve Bugünkü Görelî Değeriine İlişkin Not • 13

Başlangıç: İmparatorluk Rusyası'nın Mirası • 17

Bolşevik Altınına Giriş: Unutulmuş Bir Meselenin Esası • 25

I. SOYGUN • 33

1. Bankalar • 35

2. Halk • 59

3. Gohran • 77

4. Kilise • 96

II. NAKİT GİRİŞİ • 115

5. Brest-Litovsk ve Diplomatik Çanta • 117

6. Abluka • 140

7. Stockholm • 162

8. Londra • 194

9. Rapallo • 226

Sonsöz: Stockholm'den Sotheby's'e • 243

Karakterler Listesi • 249

Seçilmiş Kaynakça • 259

Teşekkür • 271

Dizin • 275

Kısaltmalar

AAB	Arbetarrölsens Arkiv och Bibliotek [İsveç İşçi Hareketi Arşivi ve Kütüphanesi], Stockholm
AN	Archives Nationales [Fransız Ulusal Arşivi], Paris
BB	Bundesarchiv Bern [Bern Federal Arşivi], Bern
DBB	Deutsches Bundesarchiv Berlin [Berlin Alman Federal Arşivi], Lichterfelde, Berlin
GARF	Gosudarstvenny Arkhiv Rossiiskoi Federatsii [Rusya Federasyonu Devlet Arşivi], Moskova
NAA	Ulusal Arşivler Ek, Washington, DC
PAAA	Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [Federal Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi], Berlin
PRO	Devlet Arşivleri Dairesi, Kew Gardens, Londra (bugünkü adıyla Birleşik Krallık Ulusal Arşivleri)
QO	<i>Quai d'Orsay</i> Arşivi, Paris
RSU	Riksarkivet Stockholm Utrikesdepartement [Dışişleri Bakanlığı Stockholm Ulusal Arşivi], Stockholm
RGAE	Rusya Devlet Ekonomi Arşivi, Moskova
RGASPI	Rusya Devlet Sosyal Politika Tarihi Arşivi, Moskova

Paranın O Dönemdeki ve Bugünkü Görelî Değerine İlişkin Not

Kitap boyunca, Bolşevikler tarafından alınıp satılan altınların ya da diğer metallerin değerini, bugünün parasına karşılık gelecek bir değerle günümüz doları cinsinden hesaplamaya çalıştım. Bu elbette, her iktisatçının söyleyeceği gibi, esas itibarıyla sorunlu bir uygulamadır. İnternette çeşitli tarihsel para birimi dönüştürücüleri var ancak bunlar hem metodoloji hem sonuçlar bakımından büyük farklılıklar gösteriyor. Measuringworth.com'da doların 1917'deki değerinin bugünkü eşdeğeri altı farklı biçimde belirleniyor. Bunlar, "tüketici fiyat endeksi" kullanılarak hesaplanan 12 dolardan, kabaca karşılaştırılabilir bir "tüketim malları sepeti" kullanıldığında elde edilen 31 dolara ve ölçüm aracı GSYİH'nin görelî payı ya da herkesin anlayacağı bir dille ifade etmek gerekirse, belirli bir balığın o dönemin ekonomi denizindeki büyüklüğü olduğunda ulaşılan 208 dolara kadar uzanıyor. Altın gibi bir emtia üzerinden ilerleyecek olursak, dolar fiyatlarında o günden bugüne meydana gelen dönüşüm 35'e 1 oranındadır.* Denkleme gayrimenkul de kolaylıkla eklenebilir. Bazı hesaplamalara göre Batı'nın önde gelen birçok bölgesinde konut fiyatları 1950'den bu yana 500 kat artmıştır. Bununla birlikte, diğer temel malların fiyatlarında son on yıllarda yaşanan gerileme, bu tür basit dönüştürme formüllerini şüpheli hale getiriyor.

Sovyet komünizminin doğası gereği, özellikle bu kitapta ele alınan ve tüm özel ekonomik faaliyetlerin (para kullanımı dahil) etkin ve acımasız bir biçimde bastırıldığı devrim sonrası erken dönemdeki maksimalist evrede dolar dönüşümü için tüketici fiyat endeksinden faydalanmak anlamsız olurdu. Bolşeviklerin elde ettikleri her türlü sağlam para, Rusya içinde neredeyse hiç bulunmayan "tüketim paketleri" satın almak için değil, yurtdışından yapılan alımları güvence altına almak için kullanılıyordu.

Dolayısıyla bu anlatıda söz konusu edilen, iç tüketici ya da kişi başına düşen GSYİH endeksleri değil, uluslararası değişimdeki satın alma gücüdür. Bu yüzden askeri-endüstriyel ithalat fiyatlarıyla ilgili bir dönüşüm formülü bulunmasının daha yararlı olacağı anlaşılıyor. Buna ilişkin önemli bir örnek

* İlginç bir rastlantıyla, 2005-2006'da 1 ons altının dolar cinsinden piyasa fiyatı, yaklaşık 1917-1922'deki 1 kilo altının fiyatıyla neredeyse aynı: Her ikisi de yaklaşık 650 ila 700 dolar aralığında işlem görmektedir. 1 kilogram 35,274 onsa karşılık geldiği için bu özel dönüşüm aslında oldukça kolaydır ancak ABD dolarının son yüzyıldaki düşüş konusunda duyarlı olanlar için bazı endişelere neden olabilir.

vermek gerekirse, Bolşevikler tarafından Avrupa'dan satın alınan en ileri teknolojiye sahip savaş uçaklarının fiyatları Alman modelleri için birkaç bin dolar gibi düşük bir seviyeden (bunların döviz cinsinden rekabetçi fiyatı büyük ölçüde Alman markının değer kaybetmesinden kaynaklanıyordu), sağlam para birimleriyle fiyatlandırılan zırhlı Belçika Breguet'leri ve Hollanda Fokker'lerinin her biri için ödenen yaklaşık 12.000 ila 15.000 dolara, en yeni Vickers ve Lewis silahlarıyla donatılmış Rolls Royce condor motorlu İngiliz A.V. ve Roe savaş uçakları için 16.000 sterline (o zamanki değeri 80.000 dolar) kadar değişiklik gösteriyordu. Dolayısıyla Bolşevikler en ileri teknolojiye sahip ithal savaş uçakları için 2.500 ila 80.000 dolar arasında bir fiyat aralığıyla karşı karşıyaydılar.

2 milyar dolarlık hayalet bombardıman uçaklarını 1920'lerin yakıt ikmali yapmadan ancak 500 mil kadar uçabilen savaş uçaklarıyla karşılaştırmak haksızlık olursa da günümüzde devletler dördüncü nesil savaş uçakları (1980'den itibaren tasarlanıp üretilenler) için genellikle 25 ila 120 milyon dolar ödeme yapıyor. Fiyatları bakımından en alt seviyede Rus MIG'leri bulunurken, *Eurofighter Typhoon*'lar orta seviyede (avronun değerine bağlı olarak 70 ila 80 milyon dolar), en ileri teknolojiyle üretilen Amerikan F-22'ler en üst seviyede yer alıyor. 1922 model bir A. V. Roe (80.000 dolar) ile bugünün F-22'si (120 milyon dolar) arasında bire bir karşılaştırma yapacak olursak, günümüzle 1920'lerin başları arasında en ileri teknolojiyle üretilmiş savaş uçakları bakımından dolar bazlı fiyat dönüşümü 1.500'e 1'dir. Bugünün *Eurofighter Tycoon*'u (70 ila 80 milyon dolar) ile 1920'lerde üretilen çift makineli tüfek bataryalı Belçika *Breguet*'i (12.000 ila 15.000 dolar) gibi orta menzilli iki avcı uçağını karşılaştırsak, dönüşüm oranı yaklaşık 5.000 veya 6.000'e 1'dir. Öte yandan, alt seviyeye baktığımızda, örneğin savaş sonrası enflasyon nedeniyle fiyatı yapay olarak düşen (yaklaşık 2.500 dolar) Weimar Dönemi Alman savaş uçakları ile 1990'larda üretilen ve benzer koşullarda değer kaybeden Rus yapımı MIG'lerin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan dönüşüm oranı yaklaşık 10.000'e 1'dir.¹

Günümüzdeki savaş uçaklarının menzil, hız, hedefleme ve ateş gücü bakımından 1920'lerin başında üretilenlerden çok daha üstün olduğu ileri sürülebilir. Bu, tüketici fiyat endekslerini zaman içinde karşılaştırmaya çalışan iktisatçıların başına dert olan mal sepeti-yaşam kalitesi karşılaştırmalarının askeri-endüstriyel eşdeğeridir. Söz konusu savaş uçakları arasındaki farkların karşılaştırma yapmayı zorlaştıracak kadar büyük olduğu kesinlikle doğru. Ancak bu itiraz, *bağlamı* göz ardı ettiği için asıl meseleyi gözden

1 Dördüncü nesil jet avcı uçaklarının fiyatları *Jane's Defense Weekly*'den *Wikipedia*'ya kadar çeşitli kaynaklarda geniş bir şekilde mevcuttur. Bolşeviklerin ithal savaş uçakları için ödedikleri fiyatlar için bkz. 8. Bölüm.

kaçırmaktadır. 1920'nin Bolşevikleri bugünün son model F-22'leriyle (ya da MIG'lerle) donatılmış bir Beyaz Orduyla karşı karşıya kalsa ellerindeki Fokker ve Breguet'lerle onlara büyük zarar vermekte ya da en yeni M16'lara veya AK-47'lere sahip düzensiz partizan birliklerini I. Dünya Savaşı zamanından kalma Danimarka yapımı Madsen makineli tüfekleriyle alt etmekte gerçekten zorlanırlardı. Ancak elbette düşmanları bu silahlara sahip değildi: Siyasi muhaliflerin ÇEKA tarafından baskı altına alındığı ve el koymalara direnen köylülerin saldırıya uğradıkları zamanlarda olduğu gibi, bazı durumlarda Bolşeviklerin muhaliflerinin ellerinde modern silahlar kesinlikle yoktu. Tarihsel para dönüşüm oranlarıyla ve silah ticaretiyle ilgili asıl mesele, *paranın karşılığının ne olduğudur*.

Bu koşullar altında, Bolşeviklerin devrimden sonraki ilk beş yılda silah ithal etmek için kullandıkları dolarların, altın-dolar dönüşüm oranı ancak 35'e 1'e karşılık gelse dahi, bugünün şartlarında 40'a 1'lik geleneksel dönüşüm oranıyla hesaplandığında elde edilecek meblağdan çok daha değerli olduğu söylenebilir.² Asıl mesele, Bolşeviklerin yaklaşık 1917-1922'de sattıkları altın miktarının değerinin bugün dolar cinsinden ne kadar edeceği değildir, bu altını satarak elde ettikleri sağlam paralarla ne *satın alabildikleridir*. Konuyla ilgili bir başka karşılaştırma yapılacak olursa, Bolşeviklerin 1920-1921'de Kızıl Ordu subayları için Tjenberg ve Leth Aktiebol'a sipariş ettikleri (yün kabanların da dahil olduğu dezenfekte edilmiş hâki İngiliz üniformaları, siyah uzun konçlu çizmeler, özel renklerde yün battaniyeler, Amerikan Westinghouse üretimi 1.800 fişek kapasiteli üç hatlı, mükerrer ateşli Nagan marka tüfekten vs. oluşan) özel yapım "tam teçhizatın" fiyatı set başına 269 İsveç kronu ya da o zamanki döviz kuruyla yaklaşık 65 dolardı. *Wall Street Journal*'a göre 2006'da ABD ordusunun bir askeri donatması 24.280 dolara mal olmuştur. Piyadelerin son model silahlarla ve teçhizatla donatılması söz konusu olduğunda, o günle bugün arasındaki dolar dönüşüm oranı yaklaşık 375'e 1'dir.³

Mevcut askeri maliyetlere ilişkin bu meblağ, elbette, hem dolarda son dönemde yaşanan düşüşü hem dördüncü nesil savaşın yeni ve zorlu teknik gereksinimlerini yansıtıyor olabilir. Aynı biçimde modern savaş uçaklarının

2 Kırka bir, örneğin Clarke'ın *Lost Fortune of the Tsars*'ta [*Çarların Kayıp Serveti*] kullandığı dönüşüm oranıdır. Clarke, İngiliz sterlininin yaklaşık 1917-1918'deki tarihsel nispi değerlerini 1994'teki değerlerle karşılaştırmıştır. Sterlinin değeri o tarihten beri diğer pek çok para birimi karşısında yükselmiştir. Elbette dolar da 1990'lardan itibaren sterlin ve başka pek çok para birimi karşısında değer kaybetmiştir. Bu tür kur dalgalanmaları karşılaştırmanın uygun ölçütü olarak satın alma gücünün kullanılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır; önemli olan, belirli bir miktar altının ya da nakdin işlem gören para birimlerinin değişken ölççeğine göre nominal değerinin ne olduğu değil, belirli bir zamanda hangi hedeflenen malları satın alabildiğidir.

3 Bkz. "Despite Its \$168 Billion Budget, the Army Faces a Cash Crunch", *Wall Street Journal*, 11 Aralık 2006 ve 7. Bölüm.

gelişmiş özellikleri 1920'lerin başlarında üretilen ilkel modellerle karşılaştırıldığında, yukarıda elde edilen 1.500'e 1 ya da daha yüksek dönüşüm oranlarının da sorunlu hale geldiğini söyleyebiliriz. Buna karşılık, altın için verilen 35'e 1'lik oran da pek doğru görünmüyor: Günümüzde altın sembolik ve geleneksel değeri bakımından diğer metaller arasında öne çıksa da ticareti yapılan birçok metadan yalnızca biridir ve uluslararası ticareti ve borçların ödenmesini kolaylaştırması bakımından asla Lenin dönemindeki kadar büyük bir önem taşımaz. 1920'lerde Bolşeviklerinki gibi elden çıkarılacak 500 tondan fazla altına sahip olmak küresel meselelerde, bugün dönüştürülmüş nakit eşdeğerine (11-12 milyar dolar veya Botsvana'nın ya da Kamerun'un yaklaşık yıllık GSYİH'si) sahip bir hükümetinkinden çok daha büyük bir ağırlığa sahip olmak demektir. Bütün bu nedenlerle ve dönüştürme işlemini kolaylaştırması bakımından, doların yaklaşık 1917-1922'deki değerini günümüzün önerilen değerine dönüştürmek için 100'e 1 gibi uzlaşma sağlayıcı bir oran benimsedim. Elbette bu yaklaşık bir oran ancak söz konusu işlemlerin ölçeği hakkında okuyucuya fikir vereceğini umuyorum.